SUN’IY INTELLEKTNING ADABIYOTDAGI O‘RNI: BADIIY TAFAKKUR VA RAQAMLI IJOD TRANSFORMATSIYASI

https://doi.org/10.70728/phil.v05.i05.034

Shukurov Bahor Boltayevna
Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada sun’iy intellektning zamonaviy adabiyot taraqqiyotidagi o‘rni, uning badiiy tafakkur, ijodiy jarayon va adabiyotshunoslikka ko‘rsatayotgan ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi dasturlarning badiiy matn yaratish imkoniyatlari, elektron adabiyotning rivojlanishi, mualliflik masalasi hamda inson ijodi va sun’iy tafakkur o‘rtasidagi munosabatlar yoritiladi. Maqolada sun’iy intellektning adabiy jarayondagi ijobiy va salbiy jihatlari qiyosiy tahlil asosida ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, adabiyot, badiiy tafakkur, raqamli adabiyot, elektron ijod, matn tahlili, adabiyotshunoslik, innovatsion texnologiyalar

THE PLACE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LITERATURE: THE TRANSFORMATION OF ARTISTIC THOUGHT AND DIGITAL CREATIVITY

Shukurov Bahor Boltayevna
Termez State University of Engineering and Agrotechnology

Abstract: This scientific article analyzes the role of artificial intelligence in the development of modern literature, its impact on artistic thinking, the creative process, and literary studies from a scientific and theoretical perspective. It also discusses the possibilities of artificial intelligence-based programs for creating literary texts, the development of electronic literature, the issue of authorship, and the relationship between human creativity and artificial thinking. The article reveals the positive and negative aspects of artificial intelligence in the literary process based on a comparative analysis.

Keywords: artificial intelligence, literature, artistic thinking, digital literature, electronic creativity, text analysis, literary studies, innovative technologies

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonida insoniyat hayoti texnologiyalar bilan chambarchas bog‘lanib bormoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt

texnologiyalarining rivojlanishi ilm-fan, ta’lim, iqtisodiyot, tibbiyot kabi sohalar qatori adabiyot va san’atga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ilgarilari, faqat inson tafakkuri mahsuli sifatida qaralgan badiiy ijod jarayonida endilikda sun’iy intellekt ham muhim vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Adabiyot inson ruhiyati, estetik qarashlari va hissiy kechinmalarini ifodalovchi san’at turi hisoblanadi. Shu sababli sun’iy intellektning adabiyotga kirib kelishi turli ilmiy bahs-munozaralarga sabab bo‘lmoqda. Ayrim tadqiqotchilar sun’iy intellektni ijodkor uchun qulay yordamchi vosita sifatida baholasa, boshqalar uni inson ijodining tabiiy mohiyatiga xavf tug‘diruvchi omil deb hisoblaydi.

Quyida sun’iy intellektning adabiyotdagi o‘rni, uning nazariy va amaliy ahamiyati, badiiy tafakkurga ta’siri hamda kelajak istiqbollari keng tahlil qilinadi.

Sun’iy intellekt tushunchasi va uning rivojlanish bosqichlari

Sun’iy intellekt - inson tafakkuriga xos bo‘lgan ayrim funksiyalarni bajarishga qodir dasturiy va texnologik tizimlar majmuasidir. U ma’lumotlarni tahlil qilish, o‘rganish, xulosa chiqarish, tilni qayta ishlash va matn yaratish imkoniyatlariga ega.

Dastlab sun’iy intellekt matematik hisob-kitoblar va mantiqiy operatsiyalarni bajarishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, bugungi kunda u:

tabiiy tilni qayta ishlash;

badiiy matn yaratish;

uslubiy tahlil qilish;

tarjima;

hissiy ifodalarni aniqlash kabi murakkab vazifalarni ham bajarmoqda.

Ayniqsa, neyron tarmoqlar va generativ modellar rivojlanishi natijasida sun’iy intellekt badiiy ijod sohasiga faol kirib keldi. Hozirgi kunda ayrim dasturlar she’r, hikoya, esse va dramatik matnlar yaratish imkoniyatiga ega bo‘lib, bu adabiyotning raqamli transformatsiyasiga sabab bo‘lmoqda.

Sun’iy intellekt va badiiy ijod munosabati

Sun’iy intellekt yozuvchi faoliyatida bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi:

matnni tahrirlash;

grammatik xatolarni aniqlash;

sinonim va uslubiy vositalarni tavsiya qilish;

syujet yaratishda yordam berish;

personaj xarakterini shakllantirish;

badiiy uslubni modellashtirish.

Masalan, ayrim sun’iy intellekt dasturlari mashhur yozuvchilarning uslubini tahlil qilib, o‘sha uslubga yaqin yangi matnlar yaratishi mumkin. Bu esa postmodern adabiyotdagi intertekstual yondashuvlar bilan hamohang holda yangi eksperimental yo‘nalishlarni yuzaga keltirmoqda. Biroq sun’iy intellekt yaratgan matn va inson ijodi o‘rtasida muhim farqlar mavjud. Inson ijodi hayotiy tajriba, hissiyot, ruhiy kechinma

va individual tafakkurga asoslanadi. Sun’iy intellekt esa mavjud ma’lumotlarni qayta ishlash asosida matn yaratadi. Shu bois u yaratgan badiiy asarda tabiiy hissiy chuqurlik har doim ham to‘liq namoyon bo‘lavermaydi.

Adabiy tafakkur va sun’iy intellekt muammosi

Adabiyotshunoslikda “badiiy tafakkur” tushunchasi muhim o‘rin tutadi. Badiiy tafakkur - borliqni estetik idrok etish va uni obrazlar vositasida ifodalash jarayonidir. Inson ijodida: hissiyot, ruhiy kechinma, estetik ideal, individual dunyoqarash asosiy omil hisoblanadi.

Sun’iy intellekt esa algoritmik tizim bo‘lib, u ma’lumotlar asosida ehtimoliy matn hosil qiladi. Demak, u ijod jarayonini texnik jihatdan takrorlay olsa-da, inson qalbiga xos intuitiv tafakkurni to‘liq namoyon eta olmaydi. Shu jihatdan qaraganda, sun’iy intellekt ijodkorning o‘rnini emas, balki uning yordamchi vositasi sifatidagi funksiyasini bajaradi. Chunki san’atning markazida inson ruhiyati turadi.

Elektron adabiyot va raqamli madaniyat

Sun’iy intellekt elektron adabiyot rivojiga katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Elektron adabiyot - raqamli texnologiyalar yordamida yaratiladigan va tarqatiladigan adabiy shakldir. Bugungi kunda:

interaktiv hikoyalar;

virtual she’riyat;

multimedia romanlar;

avtomatik generatsiyalangan matnlar keng tarqalmoqda. Bu holat kitobxon va matn o‘rtasidagi an’anaviy munosabatni ham o‘zgartirmoqda. Endilikda kitobxon nafaqat o‘quvchi, balki interaktiv jarayonning ishtirokchisiga aylanmoqda. Raqamli adabiyot yosh avlodning axborotni tez qabul qilish xususiyatlariga moslashayotgan bo‘lsa-da, ayrim mutaxassislar bu holat chuqur mutolaa madaniyatining pasayishiga olib kelishi mumkinligini ta’kidlaydi. Raqamli adabiyotning ijobiy tomonlari ko‘p. Eng avvalo, u adabiyotning tarqalish tezligini oshiradi va kitobxonlikni ommalashtiradi. Bundan tashqari, yosh ijodkorlar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Biroq ayrim muammolar ham mavjud. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda e’lon qilinadigan barcha matnlar ham badiiy jihatdanyetuk bo‘lavermaydi. Tanqidiy saralash tizimi yetarli bo‘lmagani sababli sifat masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Shu sababli raqamli adabiyot rivoji bilan bir qatorda adabiy tanqid va ilmiy tahlil ham rivojlanishi zarur.

Sun’iy intellektning adabiyotshunoslikdagi ahamiyatiga to‘xtaladigan bo‘lsak, u adabiyotshunoslik tadqiqotlarida ham muhim vosita sifatida qo‘llanilmoqda. Xususan:

katta hajmdagi matnlarni tahlil qilish;

muallif uslubini aniqlash;

poetik birliklarni ajratish;

semantik tahlil o‘tkazish;

tarjima sifatini oshirish;

matnlararo aloqalarni aniqlash imkoniyatlari mavjud.

Masalan, stilometrik tahlil orqali mualliflik masalalarini aniqlash mumkin. Stilometrik tahlil - matnning leksik, sintaktik, ortografik va paralingvistik belgilarini miqdoriy tahlil qilish orqali uslubiy profil yaratishdan iborat. Bu esa adabiy merosni tadqiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, sun’iy intellekt orqali qadimiy qo‘lyozmalarni raqamlashtirish va elektron kutubxonalar yaratish ishlari ham jadallashmoqda. Natijada ilmiy manbalardan foydalanish imkoniyati kengaymoqda.

Bugungi adabiy jarayonda eng dolzarb masalalardan biri - mualliflik huquqi muammosidir. Agar badiiy matn sun’iy intellekt yordamida yaratilsa:

uning haqiqiy muallifi kim?

ijodiy mas’uliyat kim zimmasida bo‘ladi?

bunday asar san’at namunasi sifatida baholanishi mumkinmi? degan savollar yuzaga keladi.

Ayrim tadqiqotchilar sun’iy intellektni oddiy texnik vosita deb hisoblaydi. Boshqalar esa uni ijodiy hamkor sifatida ko‘radi. Ammo aksariyat ilmiy qarashlarga ko‘ra, sun’iy intellekt mustaqil ijod subyekti bo‘la olmaydi, chunki unda ong, hissiyot va estetik ehtiyoj mavjud emas.

Sun’iy intellektning ijobiy jihatlari:

Ijod jarayonini tezlashtiradi.

Matn tahriri va uslubni boyitishga yordam beradi.

Adabiy tahlil samaradorligini oshiradi.

Tarjima imkoniyatlarini kengaytiradi.

Elektron adabiyot rivojiga xizmat qiladi.

Ilmiy tadqiqotlarni avtomatlashtiradi.

Salbiy jihatlari

Sun’iy ijodning ko‘payishi tabiiy badiiylikni susaytirishi mumkin.

Plagiat va mualliflik muammolarini kuchaytiradi.

Yuzaki va stereotip matnlar soni ortadi.

Kitobxonning estetik didiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi ehtimoli mavjud.

Inson tafakkurining individual jihatlari kamayishi mumkin.

Tahliliy xulosa

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt adabiyot taraqqiyotida muhim texnologik vosita sifatida shakllanmoqda. U badiiy matn yaratish, tahlil qilish va saqlash imkoniyatlarini kengaytirayotgan bo‘lsa-da, inson tafakkuri va estetik hissiyotining o‘rnini to‘liq bosa olmaydi.

Adabiyotning asosiy mohiyati inson qalbi, ruhiyati va hissiy kechinmalariga bog‘liqdir. Sun’iy intellekt esa mavjud ma’lumotlarni qayta ishlash asosida faoliyat yuritadi. Shu sababli kelajakda inson va sun’iy intellekt hamkorligiga asoslangan yangi ijodiy model shakllanishi ehtimoli yuqori. Demak, sun’iy intellekt adabiyot uchun xavf emas, balki undan oqilona foydalanilganda yangi imkoniyatlar manbai bo‘la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. - Pearson Education, 2021.

2. Eco U. Adabiyot nazariyasi. - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.

3. Karimov N. Axborot texnologiyalari va zamonaviy jamiyat. - Toshkent, 2020.

4. Yo‘ldoshev B. Adabiyotshunoslikka kirish. - Toshkent, 2019.

5. Toffler A. Uchinchi to‘lqin. - Toshkent, 2017.

6. Castells M. The Rise of the Network Society. - Oxford, 2010.

7. Boltayevna, S. B. (2024). HIKOYADA ROVIY OBRAZINING XUSUSIYATLARI. AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE, 2(4), 40-48.

8. Boltayevna, S. B. (2023). Interpretation of Nature and Human Relations in Modern Uzbek Storytelling. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 11, 140-144.

9. SHUKUROVA, B. (2020). PECULIAR ANALYSIS OF MIGRANT TYPES IN FICTION. INTERNATIONAL JOURNAL, 8(3), 60-63.